

Çatışma Gerçekliğinde İslam'ın Barışçıl Çözüm Yaklaşımının Parametreleri*

Ejder Okumuş

Öz: Toplumun, toplumsal ilişkilerin, farklı toplum ve devletler arasındaki ilişkilerin barışçıl olması normal şartlarda her insanın istediği bir durumdur ancak dünya tarihine baktığımızda sürekli bir barış ortamı da görülmemektedir. Gerginlik, çatışma ve savaşlar hem tarihte hem günümüzde barışın karşısında daha güçlü konumda olmuştur. İnsanlar; uyumu, barışı, huzur içinde bir arada yaşamayı bozacak durumlar ortaya çıktığında da uyum ve barış ortamına dönmek için çeşitli çabalara girişmişlerdir. İnsanların uyuma, bir arada yaşamaya ve barışa yönelimleri söz konusu olduğunda da din, ilk akla gelen olgulardan biridir. Dinlerin hedefi insanların mutluluğunu, barış içinde birlikte yaşamalarını sağlayacak bir sistemi oluşturmaktır. Bununla beraber dinin barışçıl pratikleri hep dinin hedeflediği gibi olmamaktadır. Dinin tam tersi durumlarla anıldığı görüşler de söz konusudur. Her iki durum bağlamında gündeme gelen dinlerden biri İslam'dır. İşte bu makalede İslam'ın barışla ilgili boyutlarının ana veçheleri bilimsel ölçütler içinde sosyolojik ve siyaset bilimsel bir perspektifle ele alınmaktadır. Çalışmada anlayıcı yaklaşımla olguyu anlamak, anlamlandırmak ve İslam'ın barış boyutunun doğru anlaşılmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Bu amaçla makale İslam'ın, çatışma ve savaş gerçekliği karşısında barışı merkeze koyarak insan ilişkilerine yaklaşan bir din olarak ele alınmasını mümkün kılan hatta gerektiren teorik ve pratik donanımlara sahip bulunduğu ortaya koyma çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset bilimi, sosyoloji, İslam, toplum, çatışma, barış.

* Bu makale, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ) Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon (BAP) biriminin desteğiyle 11/06/2018-01/06/2020 tarihleri arasında "İslam ve Barış" başlığıyla yürütülmüş ve başarıyla tamamlanmış bulunan SHD-2018-181 nolu projeden üretilmiştir. Bu vesileyle ASBÜ BAP biriminin bütün değerli ekibine teşekkür ederim.

 Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, ejder.okumus@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1337-3255>

 DOI: 10.12658/M0736
insan & toplum, 2024. 14(3): 1-28
insanvetoplum.org

 Başvuru: 02.01.2024
Revizyon: 20.01.2024
Kabul: 29.01.2024
Erken Baskı: 06.03.2024

Giriş

Günümüz dünyasının birçok bölgesinde barış durumunu bozan, barışa karşı şiddet, çatışma ve savaşı tercih eden, ihtilafları, ayrılıkları ve terörü körükleyip derinleştiren, katliamlara sebep olan, insanları yerinden eden, ciddi göçlere yol açan, mahrumiyet ve mağduriyetler doğuran, gerilim, huzursuzluk ve mutsuzlukları besleyen düşmanlar ve düşmanlıklar hayatı perişan etmektedir. Çatışmacı yaklaşımlarla çatışma içerikli gerçeklikler, toplumda, toplumsal ilişkilerde, uluslar, gruplar, kültürler ve medeniyetler arası münasebetlerde yakınlaşma, bir arada yaşama, uyum ve barıştan çok ötekileştirme, uzaklaştırma, çatışma ve savaşa yol açmaktadır. Bir taraftan böylesine ciddi boyut ve neticeleri olan çatışma, barış karşıtı tutum ve şiddet, bilimsel araştırmalara konu olurken diğer taraftan farklı sivil ve resmi aktörler eliyle çatışma çözümüne başvurularak çatışma durumu tersine çevrilmeye ve barış çalışmaları yapılmaya çalışılmaktadır. Çatışma ve barış karşıtlığının yerine barışın ve barışçılığın egemen hale gelmesi için yapılan bilimsel, fikri ve insani çabaların yeterli geldiğini ve beklenen düzeyde etkili olduğunu söylemek kolay gözükmemektedir.

Şiddet, çatışma ve terör gibi durumlarla bağlantılı olarak ele alınan konular arasında dinlerin ve bu çerçevede İslam dini ile Müslümanların büyük bir yer tuttuğu görülmektedir. Özellikle İslam dini, çatışma, terör, savaş ve barış bağlamında modern zamanlarda bilhassa Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ideolojik, siyasi, kültürel, akademik vd. tartışmaların odak noktası haline gelmiştir. Dünyanın küresel aktörleri tarafından İslam'ın şiddet ve barış bağlamında tartışma konusu haline getirilmesi için stratejiler geliştirildiği söylenebilir. Batı dünyasında akademide, Hollywood yapımı sinema filmlerinde ve medyada İslam dininin ve Müslümanların barıştan çok savaş ve şiddet eğilimli olduğu yönünde iddialar (Bkz. Huntington, 1993; Lewis, 2003; Said, 1979, 2007) ortaya konulmuştur. Şüphesiz İslam dininin barış dini olduğu yönünde de çalışmalar (Esposito, 1999, 2005; Said, 1979, 1993, 2007; Smith, 2001) yapılmaktadır. Medeniyetler çatışması çerçevesinde yapılan tartışmalar ve Müslümanlara karşı yürütülen planlı faaliyetler İslam'ın barış boyutlarına dair önemli konuların gündeme gelmesine yol açmaktadır.

Bütün bu ve benzeri hususlar, İslam ve barış konusunu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca Suriye'de, Irak'ta, Nijerya'da, Mısır'da, Yemen'de, Afganistan'da, Sudan'da, Avrupa'da, ABD'de dinle ilişkili şiddet boyutlu hareketlerin varlığı düşünüldüğünde ve bu hareketlerin küreselleşme süreciyle de ilgisi hesaba katıldığında İslam'ın barış boyutu konusunda bilimsel çalışmalar yapmanın önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim bu çalışmada İslam dininin ana kaynakları esas alınarak barış boyutu incelenmektedir. Çalışmanın temel problemi İslam'ın barış boyutunun ne olduğu ve hangi parametreleri haiz bulunduğuudur. Dünyada, bilhassa

Batı toplumlarında İslam'ın şiddet ve terörle karışık ve ilişik olarak algılanması, İslam'ın barışı tehdit eden bir din olduğu yargısından meşruiyet elde eden İslamofobinin çok etkili toplumsal yansımalarının olması, Ortadoğu ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda Batı'nın bir argümanı olarak bazı örgütlerin İslami örgütler olarak tanımlanıp konumlandırılması ve terör örgütleri olarak nitelendirilmesi gibi problematik durumlar düşünülürse, İslam dininin barış boyutunu araştırmanın önemi daha da net anlaşılacaktır.

Çalışmada İslam dininin ve İslam dininde tanımlandığı şekliyle Müslümanların barış boyutunu anlamak, anlamlandırmak, analiz etmek ve İslam'ın barış boyutunun doğru anlaşılmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde İslam'ın barış boyutu ile Müslümanların barışa katkıları, bilimsel ölçütler içinde sosyolojik perspektifle ele alınmaktadır. Metodolojik olarak araştırma, anlamacı bir yaklaşımla dokümantasyon tekniğiyle konuyla ilgili belgelere başvurmak suretiyle yürütülmüştür. Bu yönetsel çerçevede Kur'an ayetlerine ve bazı hadislerle başvurularak İslam dininin tevhid, İslam, iman, Müslim ve mümin gibi temel belirleyici kavramlarının düz ve yan anlamlarının analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Girişte belirtmek gerekir ki bu çalışmada asıl vurgu barışa yapılmakta; İslam dininin ve Müslümanların barış boyutuna odaklanılmaktadır. Yeri geldikçe çatışma, savaş ve benzeri durumlarla ilgili hususlara işaret edilse de bu noktalar üzerinde yoğunlaşmamaktadır. Şüphesiz barıştan bahsetmek çatışma, düşmanlık ve savaş gibi barış karşıtı durumlardan bahsetmeyi zorunlu kılar. Bu makalede barışla ilgili hususların ele alınması, son tahlilde söz konusu karşıt durumların yeterince işaretlenmesini sağlayacağı için ayrıca başlıklandırma yapılarak veya metin içinde farklı yoğunlaşmalarla çatışma ve savaş durumları ayrıntılandırılmamaktadır. Bu mutlaka yapılacaksa bunun başka bir çalışmanın konusu olacak kadar geniş bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmanın konusu, olabildiğince sınırları çizilmiş bir şekilde barış odaklı olarak incelenmektedir.

İslam dinini barış, şiddet, çatışma, terör ve savaş çerçevesinde ele alan bazı çalışmalara işaret etmek, böyle bir çalışmanın girişinde anlamlı olacaktır. Bu bağlamda İslam'ı şiddet ve terörle ilişkilendiren önemli çalışmalar arasında oryantalist Lewis'in *The Crisis of Islam, Holy War and Unholy Terror* (2003) adlı kitabı zikredilebilir. Bu kitap, İslam hakkında Amerika'nın resmi ve sivil yetkililerini yönlendirecek hatta tahrik edecek şekilde, bilimsellik maskesi altında lakin aslına bakılırsa hiç de bilimsel olmayan, bugünkü teröristlerin çoğunun Müslüman olduğu gibi cümleler içermektedir. Huntington da medeniyetler çatışması tezini ortaya koyduğu *The Clash of Civilizations* (1993) çalışmasında son tahlilde İslam'ı şiddet ve çatışmayla birlikte anan ve ele alan bir sosyal bilimci olarak dikkat çekmektedir. Bu iki çalışma ve bu yöndeki daha başka

çalışmalar, İslam dini hakkında bilimsellikten uzak, ön yargılı, karşıt ve ideolojik yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bunlara karşın İslam'ı barış yönüyle olumlu olarak değerlendiren eserler olduğunu da belirtmek gerekir. Bu bağlamda Smith (2001) İslam dininin barış yönünü, Hristiyanlıkla karşılaştırmalar yapmak suretiyle irdelemekte ve İslam'ın barışçıl bir din olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. İbrahim Kalın'ın *Islam and Peace: A Preliminary Survey on the Sources of Peace in the Islamic Tradition* (2004) başlıklı makalesi de İslam'ın barış yönü üzerine mühim işaretlemelerde bulunmaktadır. İslam dininin barış yönünü inceleyen çalışmalar arasında Yaman'ın İslam hukuku çerçevesinde barış temeline dayalı devletlerarası ilişkileri ele alan doktora tezi (1996) ile bir kitabı (2020), Kızılabdullah'ın dinler tarihi çerçevesinde dinlerin (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) barış yönlerini ele aldığı doktora tezi (2015) ve Tayeb'in İslam hukukunda barışı konu edinen yüksek lisans tezi de zikredilebilir.

Araştırma konusuyla ilgili söz konusu eserlerle burada zikredilmeyen bazı çalışmalar (Ateş, 2006; Malik vd., 2012; Sarıkaya, 2023; Yamaç, 2021; Yılmaz, 2017), İslam'ın barış yönünü İslam'ın ana kaynaklarından ve tarihi tecrübesinden hareketle verme konusunda önemli bilgi ve yorumlar içermektedir. Bu çalışmaların sosyolojik okumayla daha da zenginleştirilmeye ve İslam dininin barış dini olduğunun toplumsal gerçeklik boyutuyla ortaya konulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. İşte bu çalışma söz konusu ihtiyacın karşılanmasına katkıda bulunma sadedinde bilimsel bir yaklaşımla İslam'ın ve Müslümanların barış yönünü ortaya koyma gayretindedir.

Hayatın İdamesi İçin Barışın Asıl ve Gerekli Oluşu

Barış basitçe insanların birbirleriyle uyum ve uzlaşma içinde yaşamasıdır. Barış, insanların aslında kendi özlere, toplumsal varlık oluşlarına uygun olarak uyumlu, dengeli ve bütünlüklü ilişki biçimleriyle insanca varoluş durumlarına gönderme yapar (Galtung, 2013; Kalın, 2004; Lee, 1989). Genel olarak söylemek gerekirse, barış durumunda insanlar arası ilişkiler, çatışmaların şiddet içermeyen ve yaratıcı bir şekilde olumlu değişime dönüştüğü çerçeve içinde kalır. Savaş yapmak zorunda kalındığında da bu savaşın barış eksenli olması ve barışa evrilmesi durumunda ancak insanca davranıştan bahsedilebilir.

Biraz daha genişçe belirtmek gerekirse barış, toplumsal hayatta, uluslararası ilişkilerde, toplumlar arası ilişkilerde bütün farklılıklara rağmen sevgi, hoşgörü, dayanışma, bütünleşme, uyum, sükunet, uzlaşma, yardımlaşma, hukuka riayet etme, anlaşma ve adaletle yaklaşma durumlarıyla ortaya çıkan birlikte yaşamayı, çatışmamayı, şiddetsizliği, savaşmamayı ifade eder (Galtung, 2013). Türkçede barış kelimesiyle ifade edilen şeyi karşılayan ve zenginleştiren İslam, selam, selamet, sulh ve ıslah gibi kavramlar, barışın insanlar arası ilişkilerde belirtilen uzlaşma ve anlaşma çerçevesinde çok önemli unsurları barındırdığını göstermektedir.

İnsan, yapısı gereği sosyal bir varlıktır. Toplum hayatı insan için zorunludur (İbn Haldun, 1996, s. 47 vd.). İnsanın kendisi için zorunlu olan toplumsal hayatta özgürce ve özgünce düşünmesi, yaşaması, huzurla ve mutlulukla hayatını sürdürmesi toplumda düzenle ve barış içinde yaşamasına bağlıdır. Bundan dolayı barış, yapısı veya tabiatı icabı toplumsal bir varlık olan insan için yine tabiatı icabı zorunludur. O halde toplumsal bir varlık olarak insanın ve dolayısıyla da toplumun hayatını devam ettirmesi barışla mümkündür. Barış olmadan toplumda düzenin sağlanması, güven, huzur ve refah olması, toplumsal hayatın sağlıklı devam etmesi sağlanamaz. Kısaca ifade etmek gerekirse, hayatın idamesinde barış asıldır ve gereklidir. Sosyolojik olarak da dünya kurulduğundan beri insanlar arası ilişkilerde barış asıl olmuştur. Toplumsal ilişkiler başta olmak üzere insanlar arasındaki ilişkilerin varlığını sürdürmesi düzene, kural ve kanunlara bağlıdır. Düzen, kural ve kanunlar da devlet ve devlet başkanı başta olmak üzere uygulayıcıların yönetiminde barışın gerçekleşmesini sağlar. Toplumsal düzen içinde ve devletler arası ilişkilerde belli düzey ve düzlemlerde çatışma ve savaş olması bu durumu değiştirmez. Çatışma ve savaşın sürekli hakim olması, hayatı altüst eder ve yaşanmaz hale getirir. Nitekim çatışma, şiddet, terör ve savaş durumlarında asıl olan barışın sağlanması için çaba sarf etmek ve de çatışan tarafları barıştırmaya çalışmaktır.

Genel Olarak Din ve Barış

Yahudilik, Hristiyanlık, İslam, Budizm ve Hinduizm gibi dinler barışın sağlanması ve hakim kılınmasında insanlık tarihi boyunca hayati roller ifa etmişlerdir. Din insanların barış halinde yaşayabilmeleri için gerekli inanç, ilke, kural ve düzenlemeler getirmiştir. Bu değerler barışın sürekli hakim durumda olmasının asli unsurlarıdır. Bu bağlamda genel olarak dinlerin barış bağlamına bakılırsa, denilebilir ki esasen her din, özellikle büyük dünya dinleri insanlığın huzuruna barış iddiası ve taahhüdüyle çıkar. Hemen her din barış ekseninde bir hayat telakkisi ve tesisi iddiasıyla kendini toplum sahnesine koyar. Barış dinlerin en can alıcı noktalarındandır. Barış ve barışa bağlı olarak huzur, dinlerin insanlara hitaplarında birincil boyutlarındandır. Hangi dinin kendi kaynaklarına göre barış özelliğine uygun davranıp davranmadığından bağımsız olarak dinlerin ana kaynaklarındaki barışçıl boyutlarının zengin içeriklere sahip olduğu söylenebilir.

Söz konusu hususlar Yahudilik, Hristiyanlık, İslam ve diğer dinler için geçerlidir. Bu dinlerin kutsal kitaplarına, ana referans metinlerine, örneğin Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim ile Vedaların, Upanişadların vd. mesajlarına ve peygamberlerin söz ve fiillerine bakıldığında barışın, çatışma çözümünün, barıştırmamanın önemli bir yer tuttuğu açıkça görülebilir. Mesela Yahudilikte Tevrat'ta öldürmeme, on emirden biridir (Çıkış Bab 20, 1-17). Bunun dışında barışla ilgili başka mesajlar da vardır

(Tesniye 20: 10). Hristiyanlığa bakıldığında, İncil’de barışa yönelik önemli mesajlar olduğu, barışçıl yaklaşan ve barışı sağlayanların yüksek makamlara geleceğinin ifade edildiği görülür (Matta 5:9, 44-46; Luka 6:27-34). İslam dini ise kendini barış dini olarak tanımlar ve insanların birbirleriyle ilişkilerini barış ekseninde anlamlandırır ve inşa eder. Nitekim İslam’ın barış dini olmasıyla ilgili temel hususlar bu makalede incelenmektedir.

Teorik, tarihsel ve sosyolojik olarak bakıldığında dinlerin çatışma ve savaş boyutlarının da olduğu görülmektedir fakat uyum, uzlaşma, barış, çözüm; tabiatı gereği dinlerin asıl boyutlarını teşkil eder. Dinin anlam dünyasında barışın ve barıştıranın yeri daha büyüktür (Alger, 2002; Appleby, 2000; Johnstone & Svensson, 2013, s. 559 vd.; Okumuş, 2008, 2017; Simmel, 1906, s. 8). Bunu farklı zamanlarda farklı dinler örneğinde görmek mümkündür.

Dinlerin, bilhassa Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinlerinin ana kaynak metinlerinde barış vurgusu ve yükümlülüğü öne çıkarken bu dinlere mensup olanların aynı derecede barış yükümlülüklerini yerine getirdikleri söylenebilir mi? Yahudilerle Hristiyanlar tarihte çok büyük zulümlere, düşmanlıklara, çatışmalara, savaş ve sürgünlere, türlü türlü eziyetlere maruz kalmışlardır. Kendileri güçlü olduklarında da başka din mensuplarına zulmetmiş, din adına saldırmış, savaş açmış, kötü muamelelerde bulunmuşlardır. Yahudilerde bunun somut örnekleri tarihte yaşadıkları ile İsrail devleti kurulduktan sonra özellikle Müslümanlara yaşattıkları karşılaştırıldığında açıkça görülebilir. Bugünün küresel sistemi içinde İsrail’in ve siyonistlerin Filistinlilere karşı sürekli bir düşmanlık, saldırı ve savaş halinde bulunmaları, bunun en açık göstergesidir. Hakeza Hristiyanların tarihte yakın zamanlara kadar hem kendi içinde mezhep çatışmaları hem de Yahudi ve Müslümanlara karşı düşmanca tutumları, baskıları, savaşları, ayrımcılıkları, emperyalizmleri, kolonyalizmleri, köleleştirme politikaları bilinmektedir. Günümüzde ise gerek Batı egemenlik alanları içinde gerekse dünyanın çok farklı yerlerinde Müslümanlara karşı negatif konumlanmaları, düşmanlığı körükleyici yaklaşımları, ayrımcılıkları, ötekileştirmeleri, İslamofobik tutumları, dışlamacılıkları, bölücülükleri, sömürgecilikleri vd. açıkça görülebilmektedir. Müslümanların barış yönlerine gelince denilebilir ki Müslümanların gerek Müslümanlarla gerekse Müslüman olmayanlarla ilişkilerinde tarih boyunca barış hakim olmuştur.

İslam Dininde Barışın Temel Boyutları

İslam dini, gerek tevhid, İslam ve iman kelimelerinin anlam içerikleri ile Kur’an bakımından gerekse başta en son İslam peygamberi Hz. Muhammed’in hadisleri ile barışa dayalı çok kültürlü nebevi Medine toplumsal sisteminde olmak üzere tarihte

ortaya koyduğu barış örnekleri bakımından barışa bitişik olarak ele alınmayı ve tanımlanmayı teolojik ve sosyolojik anlamda belki de en çok hak eden dindir (Yılmaz, 2017; Yaman, 1997, 2020). Barış yurdu (darusselam) inşa etmek ve düzen, refah ve barış içinde mutlu bir toplum meydana getirmek, İslam'ın nihai hedefidir. İslam'da en temel inanç olarak tevhid inancı, Allah'ı birlemenin yanında dünya hayatında insanlar arası ilişkilerde birliği ve birleştirmeyi gerektirir. Birlik ve birleştirme ise barışın en temel parametresidir. İslam dinine ad olmuş İslam kavramı ile İslam'a mensup olana verilen Müslim (Müslüman) ismi, İslami inanç biçimini ifade eden iman kavramı ile bu imanla iman edene verilen mümin ismi, insanlar arası ilişkilerde doğrudan doğruya barışa, sulha, uyuma, uyum içinde bir arada yaşamaya işaret eder. Bunlar, Müslümanın barış temelli bir ilişki biçimini esas alması ve ona göre davranması gerektiğini belirtir.

İslam dininde çatışma ve savaş da barış içindir. Zorunlu durumlarda başvuru savaşı, barışın yollarını açmak, toplumda fesadı önlemek, barışı egemen kılmak, barış içinde özgürce yaşama, hürriyeti elde etme, insanca ve adil bir biçimde yaşama ortamını tesis etmek içindir (Bakara 2/251; Hacc 22/40). Müslümanların birincil başvuru kitabı Kur'an-ı Kerim'de savaşa dair ayetlerin kendine has toplumsal, kültürel, siyasi, hukuki ve tarihi bağlamlarda nazil olduğuna bakıldığında bu açıkça görülebilir. Bu ayetler, İslam'ın şiddet dini olduğu hususunda delil olarak getirilmeye çalışılırsa, o zaman İncil'de var olan şiddet, çatışma ve savaş pasajlarına iyi bakmak lazımdır. Bu bağlamda belirtilmelidir ki Kur'an'da var olan şiddet içerikli kısımlar, İncil'deki şiddet içerikli kısımlardan daha fazla değildir (Smith, 2001: viii). Bütüncül olarak yaklaşıldığında, Kur'an ayetleri ile Hz. Peygamber'in hadislerinin şiddet ve terörü yasakladığı ve zorunlu olmadıkça savaştan men ettiği anlaşılır. Kur'an (Maide 5/32), haksız bir şekilde herhangi bir insan öldürmeyi bütün insanlığı öldürmek, bir insanın hayatını kurtarmayı da bütün insanlığı kurtarmak ve diriltmek olarak tanımlamaktadır (Yazır, 1979, ss. 1656-1659). Kur'an'a göre barış içinde yaşamak Müslümanlara farzdır ve barışa aykırı davranmak haramdır zira barışa mugayir davranmak şeytan işidir, şeytanı takip etmektir (Bakara 2/208). Kur'an-ı Kerim'de asıl olan barıştır (Bakara 2/192, 194; Nisa 4/90; Enfal 8/61 vd.). "Alemlere rahmet olarak gönderilen" (Enbiyâ 21/107) İslam Peygamberi Hz. Muhammed, Müslümanı, dilinden ve elinden insanların selamette olduğu kişi olarak vasıflandırmaktadır (Buhari, "İman", 5). Hz. Peygamber'in "Hiç kimse, kendisi için istediğini başkası için de istemedikçe iman etmiş olmaz" (Buhari, "İman", 7) hadisi, Müslümanın nasıl bir barış eksenli insani, ahlaki, dini, kültürel ve toplumsal ilişkiyi hayata geçirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bunlara ek olarak kitap ehli ve diğer sosyal ve dini gruplarla ilişkilerin hukuki yönleri hakkındaki ayet ve hadislerde de savaşla ilgili şartların ve birlikte yaşama

yollarının insaniyet temelinde ortaya konulduğu görülmektedir. İslam'da savaşma, Müslümanlara, mağdur, mahrum, zayıf ve mazlum insanlara verilen ve verilecek olan zararların önüne geçmek amacıyla veya yapılan düşmanlık ve saldırılara karşılık olarak gündeme gelmiştir (Bakara 2/190-195; Nisâ 4/75; Hacc 22/60 vd.). Savaş yaparken de çocuklara, kadınlara, yaşlılara, çevreye, insanlığın ortak mirası kabul edilen eserlere ve de savaşmayanlara dokunulmaması ilkesi getirilmiştir. Müslümanlara saldırmadıkları sürece insanlara olumlu yaklaşmak, adaletle davranmak ve kafirlerle dahi savaşmamak İslam'da en önemli ilkelerdendir (Mümtehine 60/8). Kitap ehlinin (en geniş anlamda) yiyecekleri Müslümanlara helal kılınarak (Maide 5/5) sosyal hayatta birlikte yaşama adına çok önemli bir boyut açılmıştır. Buna ek olarak ehlikitap ile münasebetlerde ortak noktaların öne çıkarılmasının istenmesi de (örneğin bkz. Âl-i İmrân 3/64; Ankebut 29/46; Mâide 5/48 vd.) birlikte yaşamayı tesis yolunda oldukça önemlidir.

İslam'da barış bağlamında çok önemli bir husus da ayetlerde insanların sosyolojik düzlemde doğal halleriyle oldukları gibi kabul edilmesini ve çoğulculuğu esas alan mesaj ve hükümlerin bulunmasıdır. Bu çerçevede İslam'da insanların hayatta farklı yolları tercih etmesinin normal, hatta zorunlu olduğunun vurgulanması ve iyilikte insanların yarışması gerektiğinin belirtilmesi (Mâide 5/48); insanların cinsiyet, kabile ve kavim gibi özellikleri bakımından farklı olmasının yaratılışın bir gereği olduğunun ifade edilmesi ve dolayısıyla insanların bu ve benzeri özellikler itibarıyla birbirlerine kesinlikle üstünlüklerinin bulunmadığının ve Allah katında tek üstünlük kriterinin takva sahibi olmak olarak belirtilmesi (Hucurât 49/13) gibi konular hatırlanabilir. Çoğulculuk, sadece ayetler ile Hz. Muhammed'in hadislerinde en geniş anlamda ele alınmakla kalmamış, aynı zamanda Müslümanlarca hayata aktarılmaya çalışılmıştır.

Zikredilenlere yakın anlamda olan ayet ve hadislerden örnekleri arttırmak mümkünse de araştırma konusunun sınırları içinde buraya kadar verilenler, anlatılmak isteneni ortaya koymak bakımından kafidir. Bu noktada işaret edilmelidir ki belli aktör ve mahfiller tarafından gündemde tutulan "İslami terör"ün kaynağını "kutsal savaş" olarak tanımlanan "cihat"la izah etme çabaları da ya ideolojik tutumdan ya da İslam'ı bilmemekten kaynaklanmaktadır. Öncelikle cihadın tek anlamı yoktur. Ayrıca Kur'an'da savaşmak ve savaşa dair ayetlere dikkatli bakışla onların her birinin bir tabii bağlamının, özel anlamının olduğu, o bağlam ve anlamdan bağımsız olarak Müslümanların yaptığı her şiddet içerikli olayı cihat ile izah etmenin yanlış olduğu açık bir şekilde görülebilir. Bu kapsamda Orta Doğu'da ve başka yerlerde Müslüman kimliğiyle ortaya çıkan bazı kişi veya topluluklar tarafından yapılan şiddet eylemleri ve savaşların, siyasi amaçlı olduğunu ve cihat veya kutsal savaşla karıştırılmaması gerektiğini unutmamak lazımdır. Ayrıca bu şiddet karışımı hadiselerin bir kısmının da taraflara sahip bulunduğu ve dolayısıyla taraflar arasında çatışma veya savaş olarak varlık bulduğu, çeşitli siyasi, sosyal, ekonomik boyutlarının bulunduğu

ve dolayısıyla tek taraflı olarak doğrudan Müslümanlardan kaynaklı olmadığı unutulmamalı veya ihmal edilmemelidir. Bu tür terör, çatışma veya savaş gibi vakalarda dinin meşrulaştırma gücüne yaslanılsa da durum aynıdır.

Belirtmek gerekir ki İslam barışa dayalı bir dünya ve toplum düzenini savunmaktadır. Esasen İslam'a göre savaş ve düşmanlık, insan, insaniyete, düzene ve mutluluğa aykırıdır ve dolayısıyla bu dünyada onlara yer olmamalıdır. Bu yaklaşımda barış, bütün insanlığı içeren, yani herkese açık bir sistemdir. Barış her insanın hakkıdır. Kur'an'ın müminlere "Hep birden barışa girin!" (Bakara 2/208) emri, aynı zamanda Müslümanlara bütün insanlığın barış düzeninde yaşaması için çalışma görevi yüklemektedir. İslam, Müslümanlara barış için çalışmayı ve barışın olduğu yerde barıştan yana olmayı emretmektedir (Enfâl 6/61). Bu yaklaşım, barış sisteminin bütün insanlık için açık ve geçerli olduğunu, bütün insanlığın barışa davet edilmesi gerektiğini, dolayısıyla barış düzenine karşı çıkanların barışçılara ve barış düzenine savaş ilan ettikleri anlamı içermektedir (Fârûqî, 1992, ss. 188-189).

Evrensel bir din olarak İslam'da insan ilişkilerinde, toplumlar ve devletler arası münasebetlerde barışı esas kılan boyutların açık bir şekilde mevcut ve belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar İslam'ın barış temelli bir din olduğunu ortaya koymaktadır. Tevhid inancı, İslam, Müslüman, iman, mümin ve emin kavramları, selamlaşma, yaşatma ve güzel ahlak gibi boyutlarda İslam'ın barış eksenli bir din olduğu açıkça görülmektedir.

Barışın Teminatı: Tevhid İnancı

İslam dininin ve Müslüman olmanın temeli tevhid inancıdır. Tevhid inancı Allah'ın birliğini kabul etmeye dayalıdır. Tevhid inancıyla Müslüman, Allah'ın birliğinden hareketle onunla tam bir mana bütünlüğünü ifade eden toplumun ve insanlığın birliğine inanır ve bu inançla her türlü çeşitliliği içinde bir bütünlük oluşturan toplumu bütün unsurlarıyla barış içinde tutma çabasına girer. Bu manada tevhid, toplumsal hayatta bir arada barış ve huzur içinde yaşama teminatının adıdır. Tevhid, İslam'da barışın temel kodudur. İslam'da barışın şifresi tevhididir. Barış, İslam dininde tevhid inancının tabii ve ayrılmaz bir parçasıdır. Tevhid, inancı zorunlu kılar.

Tevhid inancında bir ve tek olan yüce Allah es-Selâm'dır (Haşr 56/23). Allah'ın esmayihüsnasından (güzel isimlerinden) biri olan es-Selâm , barışın, selamet, güvenin, eminliğin, emanetin ve esenliğin kaynağı yüce yaratıcıdır. Bu durumda es-Selâm, barış, esenlik ve güven içinde huzurla ve mutlulukla yaşamının Allah'ın varlığı ve birliğine inanıp onun hoşnutluğunu kazanmaya bağlı olduğuna ve kainatta, toplumsal düzende barış, esenlik ve güven eksenli hayat kurmanın gerekliliğine işaret etmektedir. Darüsselam (barış, esenlik ve güven yurdu) olan cennette de

barışı hakim kılan Allah'tır (En'âm 6/127; Yunus 10/25). İslam'ın ilah tasavvuru ve inancında es-selam olan Allah, Müslümanlardan dünya hayatında kendi toplumsal dünyalarını darüsselam haline getirmelerini istemektedir.

Tevhid inancıyla hareket eden Müslüman, bizzat tevhidin ve tevhid inancına sahip insan olmanın tabiatı gereği toplumsal hayatta, insanlarla ilişkilerde, uluslararası ilişkilerde ayrıştırıcı değil bütüncül ve birleştirici bir yaklaşımla hareket eder. Tevhid inancına sahip Müslüman, insanların düşünce, inanç, kültür ve din farklılıklarına saygı temelinde birey ve gruplar arası ilişkilerde bir arada uyumlu yaşatma ve barışa dayalı bir toplumsal dünya geliştirme istikametinde çalışır. Tevhid inancı, hayatın ailevi, ekonomik, siyasi, eğitimsel, dini, hukuki, kısaca bütün alanlarında düzenlemeler getiren bir inanç sistemi olarak söz konusu alanların kendi aralarında hem de her bir alana, kendi içinde birlik ve birleştirme temelli bir nizam getirir. Bundan dolayı İslam dini, temel kaynaklarında Müslümanlardan bütün evrene, bütün eşya ve insanlara tevhid inancının getirdiği düzenin gereklerine uygun olarak yaklaşmak suretiyle birleştirme, barış ve barıştırmaya ekseni hareket etmelerini ister.

Tevhid, dünya görüşü, tarih, metafizik, fizik, ahlak, aile, toplumsal sistem ve düzen, yerellik ve evrensellik, siyasi ve ekonomik düzen, estetik gibi hayatın bütününe kuşatan boyutlarıyla inanan insanın hayatı bir bütünlük içinde idrak etmesini sağlar. İslam'da din olarak İslam'ı ifade eden "din" kavramı da bir ve tek olan Allah'a bağlanıp onun istediği şekilde bir hayat yaşamayı, birbirine kenetlenip bağlanarak birlik halinde bir toplumsal dünya kurmayı işaret eder. Dine mensup olan muvahhit insanların özelliği, dinin bütün anlam içeriklerine bağlı olarak samimiyet ve güvenle birbirine bağlanan, birbirleriyle maddi ve manevi düzlemde yardımlaşan, toplum halinde yaşama zorunluluğundan dolayı birbirlerine olan toplumsal sorumluluğunun gereğini yerine getiren, birbirlerine olan borçlarını emanet bilen ve zamanı geldiğinde ödeyen kimseler olmasıdır. Bu demektir ki Müslüman, tevhid inancının ve dine mensup olmanın bir gereği olarak dünyayı ve insanları bütün çeşitlilik, farklılık, aykırılık ve zıtlıklarıyla kabul eder ve onlara tevhidin gerektirdiği biçimde birlik ekseninde yaklaşır. Buna bağlı olarak onları ayrıştırmaz, birleştirir. Bu ise barışın temel noktası ve şifresidir.

İslam, Müslüman, İman ve Mümin: Barış Ekseni Yaşamının Kodları

Tevhide dayalı bir din olarak İslam'da düşmanlık, çatışma, savaş ve öldürme ekseni değil barış ve yaşatma ekseni bir yaşam esastır. İslam kavramı, hayat, yaşama, ihya etme, yaşatma (Enfâl 8/24), barış ve barıştırmaya demektir. Buna göre Müslüman; hayat bulan, canlı, yaşatan, ihya eden, barışan ve barıştıran, barış ekseni yaşayan kişi demektir. İslam dininin temel kurucu paradigma kavramlarının doğrudan ve

dolaylı olarak barış anlamına gelecek şekilde seçilmesi bunun en açık göstergesidir. Bu kavramların başında bizzat dinin adı olan İslam gelir. Arapça “sin, lam, mim” (s-l-m: silm/selm/selam) harflerinden müteşekkil sülasi (üçlü) fiil kökünden türemiş olan İslam kavramı, dünya hayatında Allah’a teslimiyet içinde ihlasla yaşamayı ve insanlarla ilişkileri güven (emn, emanet, emin olma, emniyet) ve barışa (silm, selamet, selam, sulh, esenlik) dayalı olarak kurmayı ifade eder (İsfahânî, ts.; Fîrüzâbâdî, 1986). Müslim de (Müslüman) dünya hayatında Allah’a teslimiyet içinde ihlasla yaşayan ve insanlarla ilişkileri güven ve barışa dayalı olarak kuran insan demektir. “Ey iman edenler! Hep birlikte barışa girin. Sakın şeytanın adımlarına uymayın, zira o apaçık düşmanınızdır.” (Bakara 2/208). Bu ayete göre İslam’a girmek ve Müslüman olmak demek barışa girmek demektir. (Yazır, 1979) Dolayısıyla İslam demek barış demektir. Barış karşıtı olmak, barışa aykırı işlerin içinde olmak, barışın yollarını aramadan çatışmaya yönelmek ve savaşa girmek ise şeytanın peşinden gitmek ve bundan dolayı da İslam karşıtı olmak demektir. Hatta “Ey iman edenler! Hep birlikte barışa girin.” (Bakara 2/208) ayeti “Ey iman edenler! ... iman ediniz.” (Nisa 4/136) ayetiyle birlikte düşünüldüğünde İslam’ın hayat tasavvurunda iman etmenin barışa girmek, barış yönünde hareket etmek anlamına geldiği söylenebilir. Bu durumda İslam; İslam ve iman kelimelerinin anlam içeriklerinden formlarına kadar bütün boyutlarıyla barış demek iken, Müslüman ve mümin de barış insanı demektir. Yukarıda belirtildiği gibi her şeyden önce İslam’da Allah inancı ve tasavvurunda bizzat bir ve tek olan Allah’ın esmayihüsnasından (güzel isimlerinden) biri barış, esenlik ve güveni işaretleyen es-Selâm’dır (Haşr 56/23). Bu da İslam’da barış, esenlik ve güvenin ne kadar merkezi bir yere konulduğunu göstermektedir. Adı “barış, esenlik ve güven” anlamında es-Selâm olan Allah, Kur’an’a göre kendi hoşnutluğunu arayan ve doğru bir hayat yaşama çabasında olan kişileri barış, esenlik ve güven (es-selam) yollarına iletteceğini belirtir (Mâide 5/16).

Kur’an’da insanlar arasında selamlaşmanın, selam verip almanın istenmesi (Nûr 24/27, 61; Nisâ 4/86, 94; Furkan 25/63; Kasas, 28/55; Zuhrûf, 43/88, 89) ve Hz. Muhammed’in, toplumda selamın yaygınlaştırılmasını istemesi de (Buhârî, “İmân”, 6; “Cenâiz”, 2) selamın, barışın, esenliğin, güven ortamının, güvene ve barışa dayalı toplumsal ilişki tarzının egemen olması gerektiğine ve böylece Müslümanların hayatları boyunca mütemediyen barış, güven, esenlik ve sulhü hakim kılmak için çalışmaları gerektiğine işaret etmektedir. Selamlaşma İslam dininde insanlar arası ilişkilerin mihenk noktasıdır. İslam dininin inananlardan selamı yaymalarını istemekle güven, sulh, barış, huzur ve selameti yaymalarını istediği söylenebilir. Allah’ın en güzel isimlerinden birinin es-Selâm olması da (Haşr 59/23) barış, esenlik ve güvenin ne kadar önemli olduğunun ifadesidir. Kur’an Allah rızasına dayalı bir hayatın arayışında olanların Allah tarafından selam yollarına iletileceğini belirtir (Mâide 5/16). Ayrıca cennetin selam yurdu olarak adlandırılması da

(En'âm 6/127; Yunus 10/25) huzur ve mutluluk için güven ve barışa dayalı bir dünyanın kurulmasına işaret etmektedir. Bu bağlamda en önemli husus da merhamet sahibi/er-Rahîm) Rabb'in cennetliklere cennette sözünün "selam" olacağına belirtilmesidir (Yasin 36/58). En son; İslam peygamberinin Müslümanı, dilinden ve elinden herkesin güven ve selamette olduğu insan olarak tanımlaması da (Buhârî, "Îmân", 5) İslam'da barışın bütün hayata hakim kılınmasını istediğini açıkça ortaya koymaktadır. O halde Müslümanların hayatın ve insan ilişkilerinin temelini barışı koymaları, tevhid dini olarak İslam dininin isminden cismine kadar zorunludur.

İslam ve Müslüman kavramları gibi iman ve mümin kavramları da mana ve form bakımından İslam'da barış, esenlik ve güvene işaret etmektedir. Îmân, Arapçada güvenmek, emin olmak, güvenilir olmak, korkmamak gibi manalar taşıyan elif-mim-nun (e-m-n: emn/eman) sülasi (üçlü) kökünden türemiş if'al babından "amene" fiilinin mastarıdır. İman küfrün zıddı olup sözlük manası itibarıyla güvenmek, güven içinde olmak, özgüvenle tasdik edip güvenle inanmak, bağlanmak, yönelmek, kesin olarak kabul etmek gibi manalara gelir. Buna göre mümin; güven içinde bulunan, güvenen, özgüvenle tasdik edip inanan, kesin olarak kabul eden ve bütün bu anlamlarıyla bir ve tek olan Allah'a iman edip bağlanan kimse demektir. Kur'an'da geçtiği gibi Esmâ-i Hüsnâ'dan, yani Allah'ın güzel isimlerinden birinin Mümin olması da (Haşr 59/23) bu bağlamda anlamlıdır. Mümin ismiyle Allah, kendi varlığı ve birliğine şahadet eden (Âl-i İmran 3/18) ve iman ile güvenin kaynağı olup insanları korku ve endişeden emin kılan, huzur, emniyet, esenlik ve güvenliğe erdirenidir. Bu çerçevede Allah el-Mümin güzel ismiyle müminlerden de Allah'ın varlığı ve birliğine şahadet etmelerini, güvenilir insanlar olmalarını, kendilerine ve içinde yaşadıkları toplumsal evrende diğer insanlara güven vermelerini salık vermekte ve emretmektedir.

İman ve mümin kavramlarıyla yakın anlam ilişkisi olan emin kavramı da barışla doğrudan ilgilidir. Emin, iman kelimesiyle aynı sülasi fiilin (e-m-n: emn/eman) ism-i faili olup güvenilir, güven veren, inanılır, güvenen, koruyan, korkmayan gibi manalara sahiptir. Anlaşılabilirliği üzere iman ile emn, güven ve emanet, mümin ile emin veya güvenilir kelimeleri arasında sıkı ve önemli anlam ilişkileri mevcuttur. Bu bağlamda iman, emn, emin, emanet, emniyet ve amin kelimelerinin tamamı inanmak, bağlanmak, güvenmek ve emin olmak anlamına gelen Arapça emn fiil kökünden türemiştir. Bu kelimelerin hemen hepsinin anlamlarının, Türkçe güven kelimesi ve onun türevleriyle karşılandığı söylenebilir. Buna göre mümin insanların oluşturduğu toplumun bariz vasfı, iman ve mümin terimlerinin sahip bulunduğu mana muhtevalarına bağlı olarak emin olma, güven, güvenilir olma, emanet, güvenlik, dürüstlük, itimat, kenetlenip birlik olma, emniyet ve güzel ahlak eksikli toplumsal yapı tesis etme, güven ortamıyla barışı hakim kılma ve barış ortamıyla da güven toplumunu inşa etmedir.

Müslüman kişi, iman eden bir mümin (inanan) ve İslam'ı benimsemiş bir Müslim (Müslüman) olmanın gereği olarak yalnızca Müslümanlara değil, toplumsal ortamı birlikte paylaştığı herkese güven vermesi, herkes için emin olması, insanlar için yararlı işler yapması, emanete sadık olması, sahip çıkması, ihanet etmemesi, onu ehline vermesi, ahde vefalı olması, söylediğinde doğru söylemesi, sözünde durması, kaba ve kırıcı davranışlardan kaçınması, komşuluk haklarına riayet etmesi, anne babasına ihsanda bulunması, alışverişte aldatma ve hile yoluna başvurmaması, bütün muamelelerinden dürüst olması, adil davranması ve nihayet barışın gereklerini yerine getirmesi gereken bireydir. Benzer bir biçimde Müslümanların söz sahibi olduğu toplum, müminlerin, bütün muhataplarına yönelik olarak güzel söz söylemeyi, iyiliği yayma ve kötülükleri engellemeyi (emribilmaruf ve nehyianilmünker), selamı yaygınlaştırmayı, paylaşmayı, yardımlaşmayı, çocuk, genç, yetişkin ve yaşlılara güzel davranmayı ilke edindiği, adaleti ayakta tutan ve barışın egemen olduğu güven toplumdur. İman ve mümin kavramlarının, anlam içerikleri gereği sosyolojik çerçevesinin çok zengin olmasına bağlı olarak müminlerin Allah'a iman etme ve bağlanmanın doğal bir gereği olarak bu çerçevenin içeriklerini hayatlarına aksettirmeleri zorunludur. Bu boyut içinde ise barışa dayalı toplumsal ilişkiler tesis etmek aslidir. İman toplumsal bir ilişki halindedir ve bu hal barış ve güvene dayalı, eminlik, esenlik ve barış üzerine kurulu bir ilişki biçimidir.

İmanla gelen güven, insanı kendisiyle ve çevresiyle barışık kılar. İmandan kaynaklanan güven, insanı özgüvenli kılar. Güvenilir insan, kendisine ve çevresine güven ile barış aşılır. Güvenin egemen olduğu toplumda ve insani ilişkilerde hayat, canlılık, dinamizm, anlayış ve barış hakim olur. Güvenin hakim bulunduğu toplumsal atmosferde insanlar, birbirini eksiltmeye ve yok etmeye değil, tersine arttırmaya, hayata bağlamaya, barış içinde yaşatmaya ve tam anlamıyla diriltmeye çalışırlar. Sonuç olarak güven; barış ve hayat demektir. Müslüman ve mümin toplum, Allah'ın varlığına, birliğine ve teklifine iman eden toplum, dürüst, emin, güvenilir, emanete riayet eden, güzel ahlak sahibi barışçıl bir güven toplumdur.

İslam adaletsizlikte, zulmetmede en uç noktalara varmış bir tip olarak vafettiği firavunla dahi bile yumuşak bir sözle (kavl-i leyyin) konuşulmasını, İslam'ın tebliğ edilip anlatılmasını isterken (Tâhâ 20/44) genel bir ilke olarak Allah'ın yoluna hikmet ve güzel öğütle davet edilmesini istemektedir (Nahl 16/125). Buna ek olarak İslam, Müslümanların iyilik üzere kurulu bir toplum oluşturmasını talep etmektedir. Kur'an ve hadislere yakından bakıldığında, Müslümanların, insanlarla münasebetlerinde daima iyilik yapmayı ilke edinmelerinin ve ona göre davranmalarının istendiği görülmektedir. İslam'ın yaklaşımında aile içi ilişkilerden tutun ekonomik ve siyasi ilişkilere varıncaya dek bütün toplumsal münasebet ve muamelelerde Müslümanlar hayırla, iyilikle, ihsanla hareket etmekle mükelleftirler. Kur'an'da

Allah'ın adaleti, ihsanı, yakınlara yardım etmeyi emrettiği, çirkin utanmazlıklardan, kötülük ve zorbalıklardan sakındırdığı ifade edilmektedir (Nahl 16/90).

Son tahlilde İslam, Müslim, iman ve mümin kavramları bütün form ve anlamlarıyla insanların barış ve barış için gerekli olan güven eksenli yaşamalarını ve dünyada barış ve güven eksenli bir düzen kurmalarını istemektedir. İslam'da söz konusu kavramlar, dünyada huzur ve mutluluk için insanlar arası bütün münasebetlerde barışın gerekliliğinin kodlarını teşkil etmektedirler.

Merhametle ve Yaşatma Temelli Bir Hayatla Barış İnşası

İslam'da barışın en önemli şifrelerinden biri de merhamettir. İnsanlar arası ve uluslararası ilişkilerde merhamet olmadan barışın hakim olması mümkün değildir. Bundan dolayı İslam, insanın merhametli olmasını ister. Açıkçası İslam merhamet dinidir. İslam'ın merhamet dini oluşunun birincil kaynağı Allah'ın güzel isimlerinden Rahman ve Rahim isimleridir (Fâtiha 1/2; Bakara 2/163; Neml 27/30; Fussilet 41/2; Haşr 59/22 vd.). En geniş anlamda esirgeyen, acıyan, merhamet eden ve bağışlayan olarak anlaşılabilir olan bu iki isim, Müslümanların inanıp bağlandıkları bir ve tek olan Allah'ın varlığa nihai bir merhametle yaklaştığını göstermektedir. Bu iki ismin dışında Vedûd (Hûd 11/90; Burûc 85/14), Raûf (Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/30; Hadîd 57/9), Halîm (Bakara 2/235; Âl-i İmrân 3/155; Ahzâb 33/51 vd.), Rezzâk (Zâriyât 51/58; Hûd 11/6) ve Vehhâb (Âl-i İmrân 3/8) gibi güzel isimleri de doğrudan ve dolaylı olarak Allah'ın merhamet yönünü ifade etmektedirler. Kendisi böyle nihai merhametle nitelenen Allah, insanlardan da varlığa, eşyaya, maddelere, bitkilere, hayvanlara ve insanlara merhametle yaklaşmalarını istemektedir.

İslam'da Hz. Muhammed'in peygamber olarak görevlendirilmesi de merhametle izah edilmektedir. Hz. Peygamber'in aemlere rahmet, şefkat, sevgi olarak gönderildiğini ifade eden ayetler (Enbiya 21/107; Âl-i İmrân 3/159; Tevbe 9/128) bunu ortaya koymaktadır. Hz. Muhammed de bu gönderiliş maksadına uygun bir şekilde hayatında sireti, sünneti ve hadislerinde merhametiyle temayüz etmiş bir peygamberdir. İslam'da ilahi tavsiye ve emirlerde insanlara hangi inanç, din, kültür, ırk, dil, renk ve coğrafyadan olursa olsun sevgi, merhamet, af, olumlu bakış, günah ve kusurları örtme ile yaklaşımın gerekliliği üzerinde durulması da İslam dininin insanlar arası ilişkilerde merhamete verdiği önemi göstermektedir. Kendisini affedici ve bağışlayıcı (Ğaffâr, Ğafûr, Ğâfir, Halîm, Tevvâb, Raûf) olarak tanımlayan Allah (Zümer 39/5; Necm 53/31-32; Sad 38/23; Arâf 7/155; Ğâfir 40/3; Şûrâ 42/23; Nisâ 4/16; Nasr 110/3; Bakara 2/222, 235; Nisâ 4/16, 64; Tevbe 9/128; Âl-i İmrân 3/30 vd.), insanların da affedici ve bağışlayıcı olmalarını istemektedir (Bakara 2/263; Âl-i İmrân 3/134, 159; Nisâ 4/149; Şûrâ 37, 42-40-43).

Belirtmek gerekir ki varlığa merhametle yönelmenin arka planında sevgi vardır. Sevgi merhameti, merhametli olmayı, insanların birbirlerine merhametle yaklaşmalarını sağlar. Sevgi olmadan merhametten bahsetmek mümkün değildir. İslam'da sevgiye doğrudan işaret eden güzel isimlere (Vedûd, Veli, Mevlâ) sahip bir ve tek yaratıcı (Hûd 11/90; Burûc 85/14; Bakara 2/257, 286; Âl-i İmrân 3/150; Meryem 19/96), insanların sevgi dolu olmalarını, birbirlerine sevgiyle yaklaşmalarını işaretlemekte veya doğrudan istemektedir (Meryem 19/96; Enfâl 8/63; Haşr 59/9). Sevgi, insanların varlığa ve insanlara merhametle yaklaşmalarını ve dolayısıyla merhamet temelli bir toplumsal yapı inşa etmelerini temin eder.

Barış, gerçekte insanın özgür bir şekilde, huzur ve mutlulukla yaşaması ve yaşatılması için zorunludur. İslam'da toplumsal hayatta, toplumlar arası ve uluslararası ilişkilerde öldürmek ve yok etmek değil, yaşatmak ve canlı tutmak esastır. O halde İslam barışı esas almaktadır. Çünkü yaşatmak demek barış demektir. İslam'da barışı tercih etmek, barışa yönelmek, barış içinde yaşamak ve yaşatmak farz olduğuna (Bakara 2/208, 192, 194; Nisâ 4/90; Enfâl 8/61 vd.) göre öldürmek değil yaşatmak esas olmalıdır. Nitekim Kur'an haksızlıkla, yani bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında bir insan katletmeyi, bütün insanlığı katletmek olarak addederken, bir insanı diriltmeyi, yani kurtarmayı da bütün insanları diriltmek, yani kurtarmak olarak tanımlamaktadır (Maide 5/32).

Ayrıca Kur'an ilahi ve nebevi davet ile ortaya konulan İslam'ın hayat verme anlamına geldiğini belirtmektedir. Bir ayette (Enfâl 8/24) iman edenlere hitap ederek Allah ve resulünün çağrısının, emir ve yasaklarının hayata, dirilişe, hayat vermeye çağrı olduğu ifade edilmektedir. Buradan anlaşıldığına göre İslam'ın esaslarına riayet etmek sürekli canlı olmak, canlı olmayı ve yaşatmayı esas alan bir toplumsal düzen kurmak demektir. Bu da göstermektedir ki İslam, barış demektir çünkü ancak barış ile yaşamak ve yaşatmak mümkündür.

Güzel Ahlak Temelinde Daima Güvenle Kurulan Bir Barış Dünyası

İslam dini, toplumsal hayatta, insanlar arası, toplumlar arası, uluslararası ilişkilerde güzel ahlak ile açığa çıkan güvene dayalı bir ilişki kurulmasını ister. İslam'da ahlak dinden ayrı görülmez ve insanlar arası ilişkilerin güzel ahlak üzere bina edilmesi istenir. Ailede, siyasette, ekonomide, dinde, eğitimde, hukukta, sağlıkta, boş zaman aktivitelerinde kötü niyeti, hileyi, kurnazlığı, bencilliği, yalanı, dedikoduyu, iftirayı, bireyciliği, ayrışmayı, kavgayı ve çatışmayı değil tam tersine iyi niyeti, dürüstlüğü, doğruluğu, samimiyeti, açıklığı, toplumsallığı, paylaşımcılığı, birliği, bütünleşmeyi, sulhü ve barışı emreder. İslam'da cevheri olan barış, arızı olan çatışma ve savaştır.

İnsanlar arası ilişkilerde barışın, uyum içinde bir arada yaşamanın en önemli vechelerinden olan emniyet veya güvenlik, en iyi şekilde emin bireylerin varlığı ile ve emin toplumda, güven toplumunda sağlanabilir. İslam dini, iman ile aynı kökten gelen emn (güven, güvenlik) kavramının anlam içeriğini toplumsal hayatın temeline yerleştirerek Müslümanların imanlarıyla, mümin olmalarının doğal ve zorunlu bir boyutu olarak emin, yani güvenilir insanlar olmalarını ve güvenilir toplum tesis etmelerini ister. Mümin, yani bir ve tek Allah'a iman eden kişi güvenilir insan demektir. Barış ancak güvenilir insanlarla hayatın daimi bir boyutu olabilir. İmanın gerektirdiği bir güvenle ve mümin olmanın gerektirdiği güvenilir insan olmakla ancak barışa dayalı toplumsal hayat kurulabilir.

İslam dininin yaklaşımında güven dünyasında insanlar arası ilişkiler insani temelde kurulur. İslam, insanın diğer insanlara hangi din, inanç, ırk, statü vd. mensubu olurlarsa olsunlar öncelikle insan olarak muamele etmesini ister. Daha önce de belirtildiği gibi zulümle özdeşleşmiş bir kişi olmakla bilinen firavunlara bile yumuşak bir şekilde hitap edilmesini emreden İslam dini (Tâhâ 20/44), genel bir ilke olarak insanlara hikmet ve güzel öğütle yaklaşılmasını istemektedir (Nahl 16/125). Kur'an Allah'ın, adaleti, ihsanı, yakınlarla vermeyi emrettiğini, hayasızlığı, çirkinliği ve zorbalığı yasakladığını ifade eder (Nahl 16/90).

Sağlam veya sağlıklı toplum (Bkz. Fromm 1990), güvenin ve güvene dayalı toplumsal ilişkilerin hakim olduğu, ikiyüzlülüğün, münafıklık ve riyakarlığın yaygın olmadığı toplumdur. Sağlıklı toplum için güven zorunludur. Güvenin olmadığı, güvensizliğin yaygın olduğu, emanete riayet edilmeyen, barışın yerine küskünlüğün, dargınlığın, şiddetin hakim olduğu bir toplumda sağlıklı yaşam, sağlıklı toplumsal münasebetler kurmanın imkanından söz etmek zordur. Sağlıklı toplum, toplumsal aidiyet duygusunun güçlü olduğu, sosyalleşmenin başarılı ve sağlam, yani sağlıklı olduğu toplumdur. Sağlıklı toplum için gerekli olan toplumsal aidiyet ve bağların, toplumsal barışın sağlanması ve süreklilik kazanmasında güvenin rolü hayatidir. Güven, sağlıklı sosyalleşme sürecinin oluşmasında, bireylerin doğumlarından ölümlerine kadar sosyalleşme süreçlerine sağlam ve sağlıklı bir şekilde katılmalarında, topluma dahil olmalarında, toplumun normlarını, değerlerini, ahlaki ilkelerini öğrenmeleri, içselleştirmeleri ve sonra da dışsallaştırılmalarında, hatta toplumda yanlış, güvene aykırı şeyler olduğunda, ona karşı çıkmalarında ve onu düzeltmek için çalışmalarında oldukça önemlidir. Güven sağlıklı sosyalleşmenin ön şartıdır. Çocuk güven ortamında, insan da toplumda güvenle sosyalleşir.

İslam, güven insanları olarak Müslümanların yaşadığı ve hakim olduğu yerleri güven beldeleri olarak tanımlar veya nitelendirir. İslam'ın tesisini istediği şehir, toplum veya herhangi bir belde emin şehir, toplum veya beldedir. Emin belde,

insanların güvenle, huzurla, emanet bilinci ve yaklaşımıyla, emniyet içinde, hür bir şekilde oturduğu, inandığı, hikmet, iffet, cesaret ve adaletle yaşadığı, gelip geçtiği, bulunduğu, aile kurduğu, sakinlerinin birbirlerine güven duyduğu, ticaretini emniyet içinde yaptığı, kazandığı, ziyaret ettiği, hakların ihlal edilmediği, mahremiyetlerin korunduğu, emanetlerin ehline teslim edildiği, emanete ihanet edilmeyen hukuk, insaniyet, birlik, barış ve güven şehridir (Tîn 95/3; Kasas 28/57; Ankebût 29/67; Kureyş 106/1-4). Emin yer, iffetin, mahremiyetin muhafaza edildiği, mamur, güzel, erdemli, güvenle yaşanabilen yerdir (Bakara 2/125; Kasas 28/57; Ankebût 29/67). Kur'an'da Kabe şehri Mekke'nin emin belde olarak ifade edilişi de mezkur niteliklerin en iyi şekilde gerçekleşmesinin sağlandığı ve de Müslümanlar tarafından öyle sağlanması gereken emin, dokunulmaz yer olduğuna açık işaretler (Tîn 95/3; Âl-i İmran 3/97; Ankebut 29/67; Bakara 2/125; Kasas 28/57; Sebe' 34/15).

Güven beldesinde, barış ve esenlik toplumunda güzel ahlaki esaslara riayet hayati derecede önemlidir. Bu bağlamda kişilerin özelini araştırmak, teccüste bulunmak, insanların bilinmeyen yönleri üzerine zanda bulunmak, gıybet etmek, bireylerin kişisel durumlarını ifşa edip yaymak, insanların bireysel günahlarının peşine düşüp onları kamusal ortamlarda anlatmak vs. asla olmamalıdır (Hucurât 49/9-13). Çünkü bunların olduğu yerde güven olmaz, insanlar birbirlerine güvenmez ve bu da barışı öldürür. Güven ve barış toplumunun bireyleri, birbirlerinin günahlarını, hatalarını örterler ki Allah katında kendilerinin de günahları örtülsün, affedilsin (Müslim, "Birr", 72).

Anlaşılmaktadır ki İslam, Müslümanlardan güzel ahlaklı, erdemli, güvenilir toplumsal ortamlar, beldeler, şehirler, ülkeler kurmalarını istemektedir. İslam'a göre Allah, Müslümanlardan yaşadıkları yerleri kendi güvenilirlikleriyle, dürüstlükleri, yani güzel ahlaklarıyla güvenilir hale ve dolayısıyla barış beldesi, şehri, ülkesi ve toplumu haline getirmelerini emretmektedir. Bu durumda denilebilir ki İslam toplumu güzel ahlak temelinde daima güven ile kurulan bir barış toplumudur.

Kardeşlik ve Barış

İslam dini insanlar arası ilişkilerde barışın tesisi ve devamı için kardeşliği, kardeşçe yaklaşımı gerekli görür. Müslümanların söz sahibi olduğu toplumsal evrende kardeşliğin, kardeşlik hukukunun geçerli olmasını ister çünkü barış toplumu kardeşlikten geçer. Denilebilir ki İslam dini tevhidin itikadi, ontolojik, metafizik, epistemolojik, çevresel, deruni ve harici, öznel ve nesnel, bireysel ve toplumsal boyutları bakımından Müslümanlar arasındaki ilişkilerde hem sosyolojik hem de hukuki çerçevede kardeşliği, kardeşlik yolunu benimser. Normal şartlarda da Müslümanların aynı dünyada, aynı toplumsal evrende birlikte yaşadıkları Müslüman olmayan topluluklarla da belli hukuki ve sosyolojik esaslara bağlı, insani haklara dayalı,

barış ve birlik temelli ilişki biçimini esas alır. Kur'an ve sünnette, İslam kardeşliğine çok büyük bir önem atfedilir. İslam toplumunun inşası, idamesi, selameti ve huzuru için temel şart olarak kardeşlik yaklaşımını getirir. Müslümanlarda İslam toplumunun temelini kardeşlik ve vahdet olduğu bilincini oluşturmaya çalışır. Bu nedenle de "Müminler kesinlikle kardeşlerdir." (Hucurât 49/10) ayetiyle Müslümanların birbirlerine nasıl bakmaları ve davranmaları gerektiğini ortaya koyar.

Kardeşliğin en önemli tezahürü ve aynı zamanda olmazsa olmazı sevgidir. Kardeşler, birbirlerini severler. Birbirlerini severek ve sevmenin gereği olan salih eylemleri yaparak, mesela paylaşarak, yardımlaşarak, dertleşerek kardeşliklerini ortaya koyar ve sürdürürler. Hz. Peygamber'in "İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız." (Müslim, "İmân", 93) hadisi, imanın manası kapsamındaki toplumsal veçheyi anlamak için önemli noktalar içermektedir. İman ile cennetin yolunun insanların birbirini sevmesinden geçtiğini belirtmek, imanın toplumda, toplumsal münasebetlerde biz duygusuyla hareket etmek, birbirine selam vermek, barış içinde bulunmak, dertlerle sevinçleri paylaşmak, güvenilir insan olmak, insanlara güven vermek, emanete riayet etmek, birlikte var olmak, birlik olup bütünleşmek gibi anlamlara geldiğini ortaya koymaktadır. Birbirini sevmenin biraz daha somut ifadesini "Hiçbiriniz kendiniz için sevdiğinizi kardeşiniz için de sevmedikçe tam olarak iman etmiş olmaz." Hadisinde (Buhârî, "İmân", 13) görmek mümkündür.

İslam tevhid esası gereği Müslümanlar için kardeşçe toplumsal ilişki biçimini Müslümanların birliğinin ve barışçıl yaşamlarının ayrılmaz bir veçhesi olarak görür. Tevhidin evrensellik boyutundan dolayı da Müslüman olmayanları dindeki büyük genişliğe uygun olarak insani temelde bu kardeşliğe ortak kabul eder (al Faruqi, 1992, ss. 185-188). Gerek Kur'an'ın İslam kardeşliği ve Ehl-i Kitab yaklaşımı gerek Hz. Peygamber'in Medine vesikası ve gerekse muahat (hicretten sonra muhacir ve ashabin birbirlerini manevi kardeş edinmeleri) uygulaması ile ashabının genel olarak kardeşçe ilişkileri (Enfâl 8/72; Haşr 59/9. Bkz. Buhârî, "Kefâle", 2; "Edeb", 67; Hamidullah, 1990) ve daha sonra Müslüman yöneticilerin yaklaşımları, söz konusu insan ve İslam kardeşliğinin somut göstergesidirler.

Kısaca İslam'ın hayat ve insan münasebetleri tasavvurunda aslolan kardeşlik ve barıştır. İman etmenin, İslam olmanın, mümin olmanın, Müslim olmanın bir gereği olarak güven toplumunda kardeşlik ve barış hakimdir. Elbette toplumda bazı insanlar, gruplar, aileler vs. arasında çeşitli problemler, kardeşlik ve barışa aykırı durumlar, örneğin çatışma, kavga, kırgınlık veya küskünlük meydana gelebilir fakat bunların hiçbiri belirleyici olmaz. Güven toplumunda belirleyici olan güven ile birlikte kardeşlik ve barıştır. Barışa aykırı bir durum olursa, barış toplumu çözüm üretir ve

durumu barış yönünde düzeltmeye çalışır. Güvenin, dürüstlüğü, emanet bilincinin belirleyici olduğu toplumda söz konusu olumsuzluklar kalıcı olmaz.

İslam kardeşliğinin hayatiyetini kesin bir önermeyle ortaya koyan ayet (Hucurât 49/10), öncesi ve sonrasındaki mesajlarla güçlü bir şekilde teyit edilmektedir. Bu ayetler bütününde (Hucurât 49/9-13) iki mümin grubun çekişmesi veya çatışması yahut savaşması durumunda iki kardeş grup arasında derhal barışın sağlanması için çalışılması gerektiği belirtilmektedir. Barışmaya yanaşmayan ve çatışmada ısrar eden tarafın yanlış yaptığı ve barışincaya kadar o tarafla mücadele edilmesi ve savaşılmaması istenmektedir. Hiç şüphesiz bu barış için çözüm üretme ve barıştırmaya çabasında anahtar dayanak noktası adalettir (Hucurât 49/9). Adaletten şaşmamak gerekir. Aynı şekilde toplumun birliğine ve kardeşliğe ve dolayısıyla barışa zarar verecek davranışlardan kaçınmaları, birbiriyle alay etme, lakap takma, zan, tecessüs, gıybet, başka insanların varlığını kabullenmeme gibi yanlışlara yönelmemeleri emredilmektedir.

Anlaşıldığı üzere İslam dininde kardeşlik inancı, sosyolojisi ve hukukuyla Müslümanlara bazı sorumluluklar yüklenmektedir. İslam, kardeşlik ayetlerinde hususiyetleri belirlenip belirtilen vahdet eksenli kardeşlik (uhuvvet) toplumunun tesisini; toplumda birlik, bütünleşme, dayanışma, paylaşma, sevgi ve saygının geçerli olmasını; Müslümanlar tarafından kardeşlik bilinciyle hareket eden, tüm tefrika ve tefrikacılığı içinden söküp atan bir toplum inşa edilmesini istemektedir. Hadislerde de Müslümanların kardeş olduğu ve dolayısıyla kardeşlik gereği birbirlerine iyi davranmaları, kötülük yapmamaları, yardım etmeleri, sevgiyle ve affedici yaklaşımları, dertlerini ve sevinçlerini paylaşmaları gerektiği gibi hususlara işaret edilmektedir. (Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Birr”, 17, 58).

Barışın Vazgeçilmez Şartı: Farklılıklarla Birbirini Tanıma

İnsanlar, devletler ve toplumlar arasında barışın gerçekleşmesi ve idamesi için bütün farklılıklarıyla tanışma, yani birbirini -ötekini- bilip tanıma şarttır. Ötekini bilip tanıma, ötekinin varlığını kabullenme, birlikte barış içinde yaşamının vazgeçilmez bir boyutudur. Bilip tanıma ve dolayısıyla tanışma olmadan barış mümkün değildir. İslam'da da yaratıcı, barışın bu sosyolojik gerçeklik yönünü Kur'an'da açık bir dille ifade etmektedir. “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir kadından yarattık, tanışasınız diye sizi toplumlara ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na karşı sorumluluğunun gereğini en iyi yerine getireninizdir.” (Hucurat 49/13) ayetinde toplumsal gerçekliği, bir arada olmayı cinsiyet, toplum, kültür, etnisite vd. farklılıkları kabul ederek yaşama temelinde izah edip anlamlandırmaktadır. Buna göre İslam toplumunda çok farklı düşünce, görüş, inanç, yaklaşım, renk, dil, kültür, etnik

köken mensubu birey ve gruplar olur. İslam toplumu bütün bu farklılıklarıyla birlik içinde bir toplumdur. İslam toplumunda geçerli olan kesrette vahdet, çoklukta birliktir. İslam'da Maide 5/48'de de toplumsal farklılıkların yaradılış kanunu olduğuna açıkça işaret edilmektedir. Bu ayette insanların farklı yollarda olmasının normal ve kaçınılmaz olduğunun vurgulanması ve iyilikte insanların yarışmasının istenmesi; insanların kavim, kabile ve cinsiyet bakımlarından farklı oluşlarının yaratılışın bir gereği olduğunun belirtilmesi, İslam'ın toplum tasavvurunun insanları farklılıklarıyla kabul etme ve ötekini bilip tanıyarak birlikte yaşama ekseninde olduğunu göstermektedir. Bu ve benzeri ayetler ve Hz. Peygamber'in sünnetinde çoğulculuk en geniş anlamında sadece ele alınmamış, aynı zamanda Müslümanlarca yaşanmıştır.

Farklı din mensuplarıyla münasebetlerin hukuki boyutlarıyla ilgili ayetlerde ve hadislerde de barış ilişkilerinin, birlikte yaşamının yollarının ve savaş şartlarının insani temelde ele alındığı görülmektedir. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in savaşlarında da savunma belirleyici durumdadır. İslam'ın ana kaynaklarında Müslümanlara, zayıf ve mazlum insanlara yapılan saldırılara karşılık veya onlara gelecek zararların önlenmesi amacıyla savaşlar söz konusu olmuştur (Bakara 2/190-195; Nisâ 4/75; Hacc 22/60 vd.). Ayrıca zorunlu olarak yapılan her türlü savaşta yaşlılara, kadınlara, çocuklara, tabiat eserlerine, kültürel ve dini mirasa, savaşmayanlara dokunulmaması esası geçerlidir. Müslümanlara kötülük yapmak için harekete geçmedikleri süre insanlara saygıyla ve barışçıl olarak yaklaşmak İslam'da en önemli ilkelerdendir. Kitap ehlinin yiyecekleri Müslümanlara, Müslümanların yiyeceğinin de kitap ehline helal kılınarak (Mâide 5/5) toplumsal hayatta bir arada ve barış içinde yaşamının önemli bir boyutu ortaya konulmuştur. Bunun dışında ehlikitap ile ilişkilerde sıklıkla ortak noktaların vurgulanmasının istenmesi de (örneğin bkz. Âl-i İmrân 3/64; Ankebût 29/46; Mâide 5/48 vd.) birlikte yaşamayı tesis yolunda en önemli buyruklardandır.

İslam'a göre dinde zorlama olmaması ve herkesin kendi inancına göre yaşaması ilkesi de insanların farklı inanç ve din mensuplarına olumlu yaklaşmanın gerekliliğinin ifadesidir. İslam'da zorla Müslümanlaştırma, İslam'a girdirme olmadığı gibi farklı dinlere döndürme de yoktur (Bakara 2/256; Kâfirûn 109/1-6). Bu gibi yaklaşımlar da İslam'da farklılıklarıyla diğer insanları sosyolojik olarak kabul etme, tanıma, onlarla barış içinde bir arada yaşamaya çok büyük önem verildiğinin göstergesidir.

Barış ve Adalet

Barışın hakim olduğu yerde adalet hakimdir, hatta adaletten önce kardeşlik, sevgi, insaf ve merhamet hakimdir. Kardeşlik, sevgi, insaf ve merhametin hakim olmadığı yerde adalet ilkesi ve uygulamasıyla barış ayakta tutulur. Adalet, barışı bozacak erdemsizlik, kuralsızlık, kanunsuzluk, düzeni bozma, fesat çıkarma, haksızlık, zorbalık

gibi olumsuzluklarla mücadele etmek için devreye sokulan gerekli bir mekanizmadır. Bu bağlamda siyaset biliminde ifadesini bulduğu gibi adalet siyaset ve devlet için en önemli husustur. Adalet, siyaset ve ona bağlı olarak yönetimin en ehemmiyetli boyutudur (Ruby, 2012, ss. 18-22). Adalet denildiğinde şüphesiz hemen siyasi güç, devlet, yönetim, yönetici, yasa ve kural gibi unsurlar akla gelir. Adaleti sağlayacak olan güç siyasi iktidar ve devlet gücüdür. Başta devlet başkanı olmak üzere yöneticiler, yasalar ve diğer hukuki mevzuatla adaleti ayakta tutar ve böylece barışın sağlanmasını ve devamını temin eder (İbn Cema'a, 1985, ss. 48-50).

İslam dininde gerek doğrudan barışın baştan tesisinde gerekse barış karşıtı eylemleri, çatışma durumlarını, savaşı engellemek, durdurmak, barışı sağlamak veya barıştırmak yoluyla dolaylı olarak barışı tesis etmede adalet çok önemli bir yere sahiptir. İslam'da düşmanlarla mücadelede dahi adaletten ayrılmamak esastır (Mâide 5/8). İslam, bütün insanlar arası ilişkilerde adaletli olmayı, adaletle hükmetmeyi emretmektedir (Nisâ 4/58, 135, En'âm 6/152; Arâf 7/29; Nahl 16/90; Hadîd 57/25; Mümtehine 60/8). Barışı bozma tutumları karşısında barıştırmaya ve barışa döndürme çabalarında da adaletle hareket etmek şarttır (Hucurât 49/9). İslam'da adalet yaklaşımında asıl olan toplumsal ilişkilerde gündelik hayatın bütününde insanların birbirlerine adaletle yaklaşmasıdır. Bunun olmadığı veya yetmediği yerde ise siyasi gücün, liderin, iktidarın, yöneticinin ve devletin adaleti uygulaması devreye girer (Bk. Okumuş, 2018).

İslam dini uluslararası ilişkilerde kendini gösteren sorunlarda savaşa başvurmada ölçüyü adaletle hareket etme ve düşmanların savaş açması olarak belirlemektedir. Düşmanlar savaş açmadıkça onlarla savaşmamak, din özgürlüklerine müdahalede bulunmayan, din mensuplarını inançlarından dolayı yurtlarından çıkarmayan kafirlere iyilik yapmayı, adil davranmayı emretmektedir (Mümtehine 60/8).

Buraya kadar ele alınan bütün hususlara ek olarak belirtmek gerekir ki Kur'an'da Müslümanları nitelemek için ortaya konulan bütün kavram ve tanımlamalar, doğrudan veya dolaylı olarak barışa işaret etmektedirler. Bu bağlamda muttaki, salih, mütevazi, kardeş, muhsin, emin, iffetli, hanif, emanete riayet eden, emaneti ehline veren, tevbe eden, israf etmeyen, cömert, merhametli, ensar, muhacir, adil, affedici, iyik yapan, muhlis, sadaka veren, zekat veren, infak eden, isarda bulunan, sabreden, sadık, mütevekkil, seven, yardım eden, vasat ümmet gibi niteleyici kavramlar örnek olarak zikredilebilir.

Müslümanlar ve Barış

Müslümanların barış yönü ve barışa katkıları, bu çalışmanın sınırları dışında kalacak kadar geniştir. Fakat burada kısaca bazı temel noktalara temas edilmesi, İslam'da

barışın anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu çerçevede denilebilir ki İslam dininde barışa yaklaşım ve Müslümanlardan barış esaslarına göre hareket etmeleri gerektiğine dair buyruklar, Hz. Muhammet'ten itibaren Müslümanlar tarafından bugüne kadar, özellikle de İslam medeniyetinin sekiz veya dokuz asırlık altın çağlarında pratiğe aktarılmaya çalışılmıştır. Hz. Muhammet Kur'an'a dayanarak liderliği ve peygamberliğiyle kurduğu Medine İslam toplumunda hem İslam kardeşliğinin modelini hem de Medine Vesikası gibi tarihi ve özgün bir anayasal düzenlemeyle farklı din mensuplarıyla Müslümanların birlikte yaşamasının esaslarının ve uygulamasının ve dolayısıyla insanlarla barış içinde bir arada yaşamanın modelini insanlığa göstermiştir. Aynı şekilde farklı toplum ve devletlerle ilişkilerde de barışı eksene yerleştirdiği söylenebilir. Müslümanlar da barış karşıtı bazı istisnai örnekler dışında tutulursa zamanın, mekânın, kültürün ve diğer etkenlerin etkilerine göre farklı şekillerde söz konusu modele uygun bir şekilde hareket etmişlerdir (Okumuş, 2008).

Gerçekten de Müslümanların insan ilişkilerindeki tutumu, başından itibaren farklı olanı ötekileştirmeme, mahkum etmeme, kabul etme istikametinde olmuştur. Müslümanlar, farklı yaklaşım ve farklı inanç ve dinleri benimsemeye, toplum içi ve dışı barışı sağlamada çok başarılı model ve örnekler ortaya koymuşlardır. İslam'ın tarihi pratiğine yakından bakıldığında, Müslümanların çoğulcu ve barışçı yönünün açık bir şekilde öne çıktığı fark edilir. Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanının Medine'sinde ve Müslümanların hakim olduğu yönetimlerde toplumda özgürlük ve çoğulculuğun başarılı örnek ve modellerini bulmak mümkündür. (Davidson, 2003, ss. 70-71) Bu, Osmanlı millet sisteminde de açıkça müşahede edilebilir (İnalçık, 1998, ss. 74-75). Osmanlı Devleti, barışçıl bir siyaset izleyerek yönetimindeki toplulukların inançlarını millet sistemiyle kendi toplumsal yapısının bir parçası haline getirmiş, onların dillerine müdahale de etmemiştir (Ortaylı, 2007).

Sonuç

Sonuç olarak İslam, kendi ana kaynaklarına göre barış dinidir. İslam varlığa ve tabiatıyla insana, toplumsal hayata, bireyler, gruplar, toplumlar ve devletler arası ilişkilere barış eksenli bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. İslam dininin bu yaklaşımını doğrudan insan ilişkileriyle ilgili emir ve yasaklarında görmek mümkündür.

İnsan ilişkileriyle ilgili emir ve yasaklarında dile getirilen barış, İslam dininin başta dine adını veren ve Allah'a teslim olmayı ifade eden İslam kavramı ile İslam'ı tanımlayan en temel kavram olarak tevhid başta olmak üzere dine ve Müslümana ad olan kavramlarda temel dini ve kimlikel kavramlarda da şifrenmekte veya kodlanmaktadır. Tevhid çerçevesinde belirtmek gerekir ki öncelikle İslam dininde Allah'ın bir ve tek olması, doğrudan doğruya bütün varlık aleminde uyum ve barışı ifade etmektedir.

Ayrıca İslam'da bir ve tek olan Allah'ın güzel isimleri (esmayihüsna), bilhassa el-Mümin, es-Selâm, er-Rahmân, er-Rahîm, er-Raûf, el-Vedûd, el-Halîm, er-Rezzâk ve el-Vehhâb gibi isimleri doğrudan barışı işaretlemektedir. İslam dininde tevhid boyutunun bütün bu yönleriyle toplumsal yansımasının, insanların özellikle de Müslümanların insanlara birlik, bütünleşme, dağılıp parçalanmama, uyum ve birleştirme yönünde yaklaşması ve dolayısıyla barışa hizmet etmesi şeklinde olmasına işaret edilmektedir.

İslam dinine ad olan İslam, dünya hayatında ve ahiret hayatında doğrudan doğruya barış demektir. Bu durumda Müslim (Müslüman) ise barış insanı anlamına gelir. Öyle ise İslam dinine girerek Müslüman adını alan kişi barışa giren, barışı tercih eden, barış ekseninde hayatını sürdüren kişi demektir. İslam dinini ifade eden "din" de bütün anlam içerikleri ve formlarıyla barışa ve Müslümanların barış dini olan İslam'ın barış yaklaşımına göre hareket etmeleri gerektiğine işaret etmektedir. Böylece İslam'ın barış mesajı vurgulu olarak mütemadiyen verilmektedir.

Belirtilen kavramlar kapsamında tevhid, İslam, Müslim ve dine ek olarak iman ve mümin de doğrudan doğruya barışa, barış toplumuna, barış üzerine kurulu bir dünyaya atıfta bulunmaktadır. Bu altı kavram doğrudan barış anlamını ve dolaylı olarak da barış durumunun zorunlu şartları olan birlik olma, bütünleşme, ayrılıkçı olmama, güven, güvenlik, erdemli yaşama, düzen, kısaca belki de bütün bunların genel adı olan güzel ahlakın temel boyutlarını içermektedir. Bu kavramların dışında Kur'an'da Müslümanları nitelemek için kullanılan bütün kavram ve tanımlamalar, düzen ve yan anlamlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak barışa göndermede bulunmaktadırlar. Bu bağlamda muttaki, kardeş, emin, iffetli, hanif, merhamet, ensar, muhacir, adil, selam gibi niteleyici kavramlar örnek olarak zikredilebilir. İslam dininin bütün emir ve yasakları da toplumsal hayatta insanlar arası ilişkilerde, kısaca bütün dünya hayatında barışın hakim kılınmasına yöneliktir.

İslam'ın barış dini olması, tarihte nebevi Medine İslam toplumu başta olmak üzere farklı zaman periyotlarında açıkça gösterilmiştir. Uygulama ve tarih boyutunda Müslümanların barışa yaptıkları katkıları ifade eden bu son nokta başka bir çalışmada müstakilen ele alınacak kadar geniştir ve dolayısıyla müstakil bir çalışmada ele alınacaktır.

Sonuç olarak İslam'da asıl olan barıştır. İslam'ın ailevi, ekonomik, siyasi, eğitimsel, dini, hukuki vd. hükümlerinde, yani bütün emir ve yasaklarında barış odaklı yaklaşım hakimdir. İslam'ın esaslarına göre hayat barış temelinde kurulmalı ve yaşanmalıdır. Toplumsal düzen, insanlar arası münasebetler ve uluslararası ilişkiler barış ekseninde tesis edilmelidir. Özellikle Müslümanların bu dünyadaki görevi İslam ve Müslüman adına uygun olarak barışa girmek, barış içinde yaşamak, kısaca insanlığı barışa sokma yönünde çaba harcamaktır.

The Parameters of Islam's Approach to Peaceful Resolution in the Reality of Conflict

Ejder Okumuş

Peace is the state of coexistence that humanity has always needed. That society, social relations, and relations between different societies and states are peaceful is something that every human being wants under normal circumstances. Unfortunately, the world has never been peaceful, and neither is the world these days. Tensions, fights, conflicts, and wars have sometimes had stronger positions than peace throughout history and today. However, when situations arose that would disrupt harmony, peace, and peaceful coexistence, people have attempted various efforts to achieve harmony and return to a state of peace. The situation is no different today. To think of people separately from the search for peace is impossible along the axis of social and international relations. When addressing people's orientation toward peace, one of the first things and perhaps the only thing that comes to mind is often religion. Indeed, religion and peace are two phenomena and life situations that fit together very well. The goal of religion is to create a system that will ensure people's happiness and therefore a peaceful coexistence. However, matters related to religion's dimension of peace have not always been and are not the way at which a religion aims. In fact, situations and views occur in which religion is associated with exactly opposite situations (i.e., conflicts and wars) and where religion causes

 Prof. Dr., Social Sciences University of Ankara, ejder.okumus@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1337-3255>

 DOI: 10.12658/M0736
insan & toplum, 2024; 14(3): 1-28
insanvetoplum.org

 Received: 02.01.2024
Revised: 20.01.2024
Accepted: 29.01.2024
Online First: 06.03.2024

these. One of the universal religions that come to the fore in the context of both situations is Islam. Issues related to Islam's dimension of peace have become the focal point of ideological, political, cultural, academic, and other debates in modern times, especially since the collapse of the Soviet Union. Today, these issues have been brought to the agenda in the context of religious organizations mentioned alongside the violence and terrorism in Africa and the Middle East. In the Western academic world, some studies occur that claim Islam is not a religion of peace but a religion of war and violence, whereas other studies have stated it to be a religion of peace (see: Huntington, 1993; Lewis, 2003; Said, 1979, 2007; Esposito, 1999, 2005; Said, 1979, 1993, 2007; Smith, 2001). When considering the existence of religious-related violent movements in Syria, Iraq, Türkiye, Nigeria, Egypt, Yemen, and Afghanistan, the importance of conducting scientific studies on Islam's dimension of peace in Türkiye and the Islamic world is self-understood. The main sources and historical experience of Islam reveal the existence of many possibilities, documents, and arguments regarding Islam's dimension of peace. This article discusses the main aspects of the peace-related dimensions of Islam in terms of scientific criteria and from a sociological perspective. The study aims to understand, make sense of, and analyze the phenomenon with an understanding approach, as well as to contribute to the correct understanding of the Islamic dimension of peace. Peace refers to the harmonious forms of relationships and the humane dimensions of people's coexistence in accordance with their social existence and living conditions and within the scope of the study's purpose is a human condition that religions consider necessary for the peace and happiness of humanity.

The Essential and Necessary Nature of Peace for Maintaining Life

Peace is simply people living in harmony and agreement with each other. Peace actually refers to people's humane states of existence through harmonious, balanced, and integrated forms of relationships in accordance with their own essence and social existence (Galtung, 2013; Kalın, 2004; Lee, 1989). Broadly speaking, when in a state of peace, human relations remain within a framework where conflicts are transformed non-violently and creatively into positive change.

Human beings are social beings by nature, and social life is necessary for humans (Ibn Khaldun, 1996, p. 47, ff.). One's ability to think and live freely and uniquely and to continue their life in peace and happiness regarding their necessary social life depends on living orderly and peacefully in society. Therefore, peace is inherently necessary for human beings, who are social beings by their nature.

Religion, Islam, and Peace

Every religion, especially the great world religions, can be said to come before humanity with the claim and commitment of peace. Peace is one of the most vital aspects of religions. Peace and peace-based serenity are the primary dimensions through which religions address people. The peaceful dimensions in the main sources of religions can be said to have rich content, regardless of whether the members of such religions act in accordance with peace as defined according to their own sources. In this context, when looking at the subject in terms of both the content of meaning for the words Tawhid, Islam, Muslim, faith (*iman*), and believer (*mu'min*) as well as the directives related to peace, the religion of Islam is seen to be perhaps the most deserving of being treated and defined as adjacent to peace in terms of law, theology, philosophy, and sociology. Building a home of peace (*daru's-salam*) and creating a happy society with order, prosperity, and peace is the ultimate goal of Islam. Tawhid is the guarantee of peace. Islam, Muslim, faith, believer, mercy, and the greeting of peace are the codes that mark the religion of Islam as a religion of peace. The commandments of Islam regarding good morals bring a world of peace that is always established with confidence in interpersonal relations. Brotherhood in Islam contains a very powerful set of possibilities for establishing the indispensable basis for the form of human relations necessary for peace. Also, the religion of Islam's emphasis on knowing others or getting to know each other, something which is necessary for people to live together in peace, and the commands related to this reveal the religion of Islam to be a religion of peace.

Conclusion

As a result, Islam is revealed to be a religion of peace with respect to its main sources. Islam approaches existence and naturally humans, social life, and relations among groups, societies, and states from a peace-oriented perspective. This approach of the Islamic religion can be seen directly in its orders and prohibitions regarding human relations.

Kaynakça/References

- al Fârûqî, I. R. (1992). *Al Tawhîd: Its implications for thought and life* (2. bs). International Institute of Islamic Thought.
- Alger, C. F. (2002). Religion as a peace tool. *The Global Review of Ethnopolitics*, 1(4), 94-109.
- Appleby, R. S. (2000). *The ambivalence of the Sacred*. Rowman ve Littlefield Publishers, Inc.
- Ateş, A. O. (2006). İslam ve barış. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 1-14.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1422). *El-Câmiu's-Sahih* (Muhammed Züheyr b. Nasr, Ed.; 2. bs). Dâru Tavki'n-Necât.
- Davidson, L. (2003). *Islamic fundamentalism*. Greenwood Press.
- el-İsfahânî, er-R. E.-K. el-H. b. M. (ts.). *El-Müfredâtü Garibi'l-Kur'an*. Dâru'l-Ma'rife.
- el-Fîrüzâbâdî. (1986). *El-Kâmûsü'l-Muhit*. Dâru'l-Cil.
- Esposito, J. L. (1999). *The Islamic threat: Myth or reality?*. Oxford University Press.
- Esposito, J. L. (2005). *Islam: The straight path*. Oxford University Press.
- Galtung, J. (2013). *A pioneer of peace research*. Springer.
- Hamidullah, M. (1990). *İslâm peygamberi* (S. Tuğ, Çev.; 5. bs). İrfan Yayınları.
- Huntington, S. (1993). The clash of civilizations. *Foreign Affairs*, 72(3).
- İbn Cemâ'a, B. (1985). *Tahrîrû'l-Ahkâm fî Tedbiri Ehli'l-İslâm* (F. A.-M. Ahmed, Ed.). Riâsetü'l-Mehâkimiş-Şer'iyye ve Ş-Şûni'd-Diniyye.
- İbn Haldun. (1996). *Mukaddimetü İbni Haldûn* (D. el-Cüveydi, Ed.). el-Mektebetü'l-Asriyye.
- İnalçık, H. (1998). Tarihsel bağlamda sivil toplum ve tarikatlar. *İçinde Küreselleşme, sivil toplum ve İslâm*. Vadi Yayınları.
- Johnstone, N., & Svensson, I. (2013). Belligerents and believers: Exploring faith-based mediation in internal armed conflicts. *Politics, Religion & Ideology*, 14(4), 557-579.
- Kahn, İ. (2004). Islam and peace: A preliminary survey on the sources of peace in the Islamic tradition. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 11, 1-37.
- Kızılabdullah, Ş. (2015). *Dinlerin birey, aile ve toplum barışına katkısı (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam)* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lee, Cf. S. (1989). A positive concept of peace. *İçinde P. Caws (Ed.), The Causes of Quarrel: Essays on Peace, War, and Thomas Hobbes*. Beacon Press.
- Lewis, B. (2003). *The Crisis of Islam, Holy War and Unholy Terror*. Modern Library.
- Malik, A. A., Sheikh, M. ud D. S., & Razaqi, M. Z.-H. (2012). Role of Islam towards peace and progress. *Research J. Humanities and Social Sciences*, 3(4), 443-449.
- Müslim, E.-H. M. b. el-H. b. M. el-Kuşeyrî. (2014). *El-Câmi'u-Sahih* (1-8). Dâru't-Ta'sil.
- Okumuş, E. (2008). Küresel durum-problemi, evrensel barış ve İslam. *Diyanet İlmî Dergi*, 44(3), 419-445.
- Okumuş, E. (2017). *Din ve toplumsal çatışma*. İnsan Yayınları.
- Okumuş, E. (2018). Umran İlmi, Çatışma Çözümü ve Barış. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 1-30.
- Ortaylı, İ. (2007). Osmanlı barışı. *İçinde Osmanlı Araştırmaları Ansiklopedisi*. <http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501590>
- Ruby, C. (2012). *Siyaset felsefesine giriş* (A. U. Kılıç, Çev.). İletişim Yayınları.
- Said, E. W. (1979). *Orientalism*. Vintage Books.
- Said, E. W. (1993). *Culture and imperialism*. Chatto ve Windus.

- Said, E. W. (2007). *Medyada İslam*. Metis Yayınları.
- Sarıkaya, M. E. (2023). Barış inşası çalışmalarının din sosyolojisi bakış açısından değerlendirilmesi. *Tetkik*, 3, 87-105.
- Simmel, G. (1906). *Die religion*. Rutten, Loening.
- Smith, H. (2001). *Islam: A concise introduction*. HarperSanFrancisco.
- Tayeb, R. A. (2022). *Es-Sulhu fi'l-Fıkhi'l-İslâmi* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yamaç, M. (2021). Post-truth paradigma ve medeniyetler çatışması tezi bağlamında Batı ve İslâm medeniyeti. *GAP Akademi*, 1(1), 31-64.
- Yaman, A. (1996). *İslam hukukunda barış temeline dayalı devletlerarası ilişkiler* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaman, A. (1997). İslam hukukunda devletlerarası ilişkilerin temel niteliği. *İLAM Araştırma Dergisi*, 2(1), 23-54.
- Yaman, A. (2020). *İslam devletler hukuku: Uluslararası ilişkiler*. Fecr Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (1979). *Hak dini Kur'an dili* (C. 3). Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Yılmaz, Y. (2017). Barış'ın İslam'ın temel kaynakları ve İslam Tarihi'ndeki yeri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 10, 375-397.